

Melich János a polgári és jobbágyosztályoknak a XIV. században mindjobban kibontakozó differenciálódásából vezeti le a családnevek kialakulását. Egyelőre alig mehetünk tovább annak megállapításánál, hogy a családnév a feudális európai társadalom közös jelensége volt, így nálunk is a feudális rend tényezőinek működésében keresendő a megoldás. Nem véletlen, hogy a magyar nemesi rend kialakulása után a köz-nemesek, akik a divatos „de genere” megkülönböztetéssel nem élhettek, a feudális rend alapját jelentő birtokról vették családnévüket.²⁶ A parasztságnál pedig e kérdésre nézve a feudális Európában uralkodó közösségi formának, a parasztfalunak a rendszerét és életműködését kell szem előtt tartanunk. E falvak közösségét általában nem a rokoni kötelék, hanem a feudális földesúri hatalom hozta, és tartotta össze.

Társadalomtörténeti kutatásoknak kell tisztázniuk, hogy a falu népe családnév-rendszerének kifejlődésében milyen szerepe volt a földesúri hatalom alatt élő falusi közösségek alkatának és funkciójának, magának a földesúri hatalomnak s az egységes jobbágyság kibontakozásának, ami a XIV. században gazdasági és jogi síkon végbement kiegyenlítő eredménye volt, s a korábbi szolga állapotú emberek bizonyos mértékű személyi önállósulásával járt, mindez pedig körülbelül egybeesett a paraszti családnevek megjelenésével. De nem téveszthetjük szem elől azt sem, hogy az akkor már uralkodó egyházi keresztnévadás révén az egytagú nevek választékában — mint említettük — éppen ebben az időben nagy elszegényedés következett be.

A dézsmalajstromok családneveinek talán leginkább meglepő tanulsága az, hogy sok hasonlóságot mutatnak *mai* névanyagunkkal. Ha ezek a nevek öröklődtek voltak — ezt pedig általában megállapíthatni véltük —, nem is lehetett másként. A lajstromokban szép számmal találhatók mégis olyan nevek, melyek azóta névanyagunkból kikoptak, s ma már szinte idegenül hatnak. Különösebb válogatás nélkül kiemelünk egy csoportnyi ilyen nevet: *Anyóka, Apus, Ballagó, Bicsak, Csengető, Csépes* vagy *Csepüs, Cservágó, Csutka, Eke, Esket, Fias, Fordult, Igazság, Jobbik, Jó földi, Jószián, Másfél, Pipó, Sajttalan, Sajtos, Sivalya, Sovány, Szerencse, Szapús, Tómaster, Virrasztó* stb. Az ilyen neveket olvasva nem nyomhatjuk el azt a benyomásunkat, hogy családneveinkben az idők folyamán elszegényedés és elszürkülés ment végbe.

A lajstromok családnevei jelentésük szerint — kisebb csoportokon kívül — három nagyobb csoportba sorozhatók. Az egyik nagy csoport a foglalkozásnevekből alkotott családneveké. Joggal keltik fel ezek a történetkutatók figyelmét: elsősorban a családnevek kialakulásának idejére, tehát a XV. századra nézve tükröképet adnak a falu gazdasági tevékenységéről s e tevékenység differenciálódásáról. A már régóta hadiállapotban élő déli vidéken nem kerülheti el figyelmünket a parasztság körében a számos *Katona, Soldos, Huszár, Garabant, Kopjás, Sipos, Lantos, Kürtös, Dobos* név sem.

A családnevek másik nagy csoportja az emberi tulajdonságot vagy állapotot jelentő szavakból alakult. Ebben a csoportban akkor is verhetetlenül vezetett a *Kis* és a *Nagy* név. A harmadik nagy csoport nevei helységnevekből formálódtak. Már utaltunk arra, hogy az ilyen nevek bizonyos mértékben kifejezik a jobbágyság vándorló mozgalmát. A jobbágyköltözködés e nevek tanúsága szerint Bács, Bodrog és Csongrád megyékben is szűk földrajzi térben folyt le, jóformán e megyékre és a szomszédos megyék határos területére szorítkozott. Az ilyen nevekben foglalt helységeket ugyanis csaknem teljesen meg lehet találni az említett környéken. A kutatót azonban könnyen félrevezethetik az olyan helységnévi családnevek, mint *Pesti, Budai, Soproni* stb. Kézenfekvő volna ugyanis az ismert városokra gondolni, holott ilyen néven a Duna—Tisza köze déli részein

falvakat találunk, ez esetben pedig — ha egyébként az ilyen azonosítások mindig feltehetőek is — szinte bizonyossággal kell a környékbeli említett falvakra mint névadókra gondolni. Ha azonban az ilyenforma azonosításoknak hitelt óhajtunk adni, névadóként csak környékbeli helységekre szabad gondolnunk. Rendszerint meg is találjuk. E névcsoportot illetőleg hangsúlyoznunk kell, hogy a helységnévi eredetű családnevek sokszor -i képző nélkül, pontosan a helységnévnek felelnek meg.²⁷ A helység és a nevével teljesen azonos családnev között ilyen esetekben is nyilvánvaló a kapcsolat; az esetek nagy száma eléggé hiteles tanúságot nyújt arra nézve, hogy az ilyen családnevek (*Tornyos, Sopron* stb.) valóban a helységre óhajtanak utalni, s az -i képző csak azért hiányzik, mert a lajstromíró keze alatt vagy éppen a valóságban is leszakadt az alapszóról, viszont ilyen alakban igen sokszor el tudnak rejtőzni a kutató szeme elől. Különösen akkor, ha a helységnév, mely családnevként az -i képző nélkül fordul elő, magyar községnek felel meg.

Lajstromainkban például előfordulnak a *Józan, Jobbágy, Ács* stb. családnevek. Ha nem nézünk utána annak, hogy a környéken vannak helységek is ilyen néven, nyilván a közszóból közvetlenül magyaráznánk meg az ilyen nevek eredetét. De a helységneveket a környékben megtalálva, a sok példa nyomán a szóban forgó családneveket elsősorban a helységekre utaló neveknek fogjuk tekinteni. Ha tudjuk, hogy Bodrog megyében volt Répásszentkirály nevű falu, a közeli falvakban található *Répás* és *Király* (nyilván: *Királyi, Királi, Király*) családneveket a faluval hozhatjuk kapcsolatba.

Lajstromainkban az említett három csoporton belül számottevő a keresztnévi és népnévi eredetű családnevek csoportja is. A keresztnévi s első alkalommal nyilván az apa nevéből alakult családnevek dézsmalajstromainkban egyformán előfordulnak -fi képzéssel (*Emrefi, Petrefi, Galffy* stb.) és anélkül. Az ilyen névben lajstromiróink a keresztnévet rendszerint a latin *us* végzettel, a családnevet pedig magyar forma szerint írták le: *Michael Marton, Dionisius Urban, Petrus Vinche, Lucas Damonkos* stb. A paraszti családnevek legrégebbi rétegét minden bizonnyal ezek a nevek alkotják. Lajstromaink népnévből származó családnevei (*Cseh, Görög, Horvát, Kun, Magyar, Német, Oldh, Rác, Székely, Tóth, Török*) közül nagyobb számban a szóban forgó három megyében a *Tót*, majd a *Rác* és a *Török* nevek fordulnak elő. Nehéz volna eldönteni, hogy a *Tót* név a terület honfoglaláskori szláv szórványaira vagy szlavóniai (tótországi) betelepülőkre mutat-e. A *Török* név éppen ezen a területen nem indokolatlan, de nem szükségképpen fejez ki valóban török eredetet, ha meg is engedi azt (török portyából itt rekedtek, foglyok, betelepülők), a név ugyanis a török — magyar viszony révén sokféleképpen születhetett meg. A *Rác* név a török hódítás elől már egy évszázad óta folyó szerb áttelepülés következménye. Feltűnő, hogy a szerbekre ezen a területen a *Rác*-on kívül viszonylag kevés nyelvileg is szláv eredetű név utal: *Mathias Wokyth, Demetrius Bratho, Thomas Voxa* stb., de ezek a szláv nevek is inkább Csongrád, mint a Duna menti Bács és Bodrog megyében fordulnak elő.

Ami a három megye 1522. évi dézsmalajstromainak keresztnévanyagát illeti, elsősorban is azt kell megállapítanunk, hogy a lajstromok tanúságtétele szerint az egyház ekkor már szilárdan kisajátította a keresztnévet.²⁸ Néhány szláv és más keresztnévet kivéve ugyanis jóformán az egész keresztnévkeretünk visszavezethető a bibliára s a keresztyén martirologiumra, általában a nyugati egyház onomasztikonjára. Egyes nem éppen közkeletű keresztnévek (például a férfiaknál a *Calixtus, Aderyan*, a nőknél a *Scolastica, Eufrozina, Eufémia, Apollónia, Anasztázia, Lucia, Veronika*) biztosan sejtetik, hogy a megkeresztelt gyermek szülei esetenként a keresztelő pap ajánlatára választottak

nevet, és pedig hagyományosan a keresztelés vagy születés napjának megfelelően.²⁹ Viszont egyes nevek megfigyelhető divatja arra mutat, hogy a keresztnév megválasztásában a társadalom igénye is érvényesült.

A férfi-keresztnévek között különös módon jelentkezik a *Keresztes*. A név három faluban magyar szóként fordul elő, viszont öt faluban *Crucis*-t találunk a keresztnév helyén. Nyilván egy névről van szó: a *Crucis* (mint a *crux* genitivusa) és a *Keresztes* megfelel egymásnak. A keresztnévről nem tudnak szótáraink;³⁰ esetleg magyar sajátosság, s talán összefüggésbe lehet hozni a nyolc évvel előbb elviharzott nagy magyar parasztfelkeléssel, a „keresztes” parasztok háborújával. A keresztnévek között vannak, melyek félreérthetetlenül görög egyházi hatást árulnak el: a férfiaknál elsősorban a helyenként igen népszerű *Demeter*, a nőknél a már említett *Eufrozina*, *Eufémia*, *Anasztázia*. Nyílt kérdés marad, hogy ez a hatás honnan ered: a görög egyház közeli szomszédságából, a Duna–Tisza közére a XV. század óta betelepülő szerbségtől vagy a görög egyházak szerepétől, amelyet az egyház a honfoglalást követő századokban a magyarok között elsősorban éppen ezen a területen játszott.

A névanyagot magában foglaló dézsmaalajstromokat latin nyelven írták. Ennek megfelelően a névben a keresztnév áll első helyen, a második a családnév. A keresztnéveket a latin *-us* végződéssel írták. Szórványosan előfordulnak magyar alakban és magyar névrendben írt nevek is: *Domo Istvan*, *David Pal*, *Nagy Anna*, *Rigohjanosne*, *Lazloffy Lazlo* stb. A nevek a lajstromban általában nominativusban állnak.

A kilenc dézsmaalajstrom mindegyikét más írta. Nem volna közömbös tudni, hogy kik voltak az egyes lajstromok írói, hol laktak, honnan származtak, hol tanultak. Sajnos, nevüket sem tudjuk megállapítani. Később, a XVI. század második felében az egyházi tizedet szinte általánosan a királyi kincstár bérelte az egyháztól, s egy-egy dézsma-kerületbe akkor is két-két decimátort küldtek ki. Közülük az egyiket „coadjutor”-nak, „huius decime scriba”-nak, „collega”-nak, „conscriptor”-nak jelölték meg.³¹ Ha a dézsmaalajstromainkban második helyen megnevezett nemesben (az első helyen megnevezett decimátor ekkor többnyire pap volt) szintén olyan segédet láthatnánk, aki a lajstromokat is írta, valami támponthoz juthatnánk, mert birtokaikat neveik megmutatják. Mindenesetre a decimátor-papok egyházmegyebeli papok, a decimátor-nemesek megyebeliek voltak. Lajstromainkból azonban nem tűnik ki, hogy közülük látta volna el valaki az íródeák, a lajstromíró feladatát. Mintha erre utalna mégis az a körülmény, hogy íródeák nem volt mellettük. A tized elszámolásában ugyanis felsorolták azokat, akik a dézsmaeredésben a decimátorok mellett működtek, s munkájukért díjazást kaptak. Így rendszeresen szó van a kocsisról, aki faluról falura szállította a dézsmaeredőket, az asztagrakóról (*constructor acervorum*), a szakácsról, egy vagy két lovas ermberről és esetleg említenek a decimátorok mellett „famulus”-t is. Csongrád megyében a devecseri kerületben szó van bizonyos „scolaris”-ról is. A Csongrád megyei füles kerületben pedig a „cocus et coadjutor”-nak fizettek egy forintot szolgáltatáért. Lehetséges, hogy a devecseri kerületben a „scolaris” a decimátorok írói segédje s a lajstrom írója volt. Annál inkább a decimátorok lehettek a lajstromírók a többi kerületben, amelyekben „scolaris”-ról nem történik említés.

Jóllehet minden lajstromot más készített, a lajstromok szerkesztésükre és formájukra meglehetősen egységesek, eltérést nem igen mutatnak. Annál szemléletesebb különbségek mutatkoznak az egyes lajstromok írásmódja tekintetében. Egyéni sajátosságok ütköznek ki. Az egyik lajstromíró például előszeretettel írt *h* betűt a szókezdő mással-

hangzók után: *Bhoros, Khantor, Kherestes, Chobor, Bhalog, Phesthi, Gherechy, Kherék, Fhodor, Khesken, Bhoglas, Khaytor, Thwda, Bhiro, Thankho, Kheral, Bhicho, Gherbhe* stb. A másik lajstromíró a szóvégi magánhangzó után illesztette a *h* betűt: *Wargha, Ceceh, Benceh, Badoh, Lazloh, Domah, Bodeh, Bwdah, Rodeh, Zekeh, Cypeh, Phyleh, Capoh, Zeleh, Cernoh, Bedeh, Kosah, Karloh, Sebeh, Cyrah, Ekeh* stb. Viszont ismét másik lajstromíró az *f* és *k* hangok írásában járt egyéni utakon: *Phutoh, Banphy, Palphi, Pharkas, Phoris, Phodor, Keckhes, Checkes, Kechshes, Therech* stb.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a lajstromírók *e* hangok jelölésében nem voltak következetesek, mint általában más hangok jelölésében sem. Nyilvánvaló, hogy a fenti esetekben nem a hangzás, hanem az írástechnika különbségeiről van szó, s ezek általában elsősorban a lajstromírók iskoláira vezethetők vissza. A névanyagban bőven figyelhetők meg hangzásbeli sajátosságok is: *Bakus, Magus, Dobus, Mezarus, Galambus, Sypus, Emrefi, Gherbhe, Ferthe, Zekhe, Vwruw, Soerws* stb. Az előbbi helyesírási sajátosságokat, melyek nyilvánvalóan az íróra jellemzők, minden bizonnyal el kell választani ez utóbbi nyelvi sajátosságoktól.

Az írásmódra nézve különbségek nem csupán az egyes lajstromírók között mutatkoznak. Akármelyik lajstromot vesszük a kezünkbe, nem nehéz megállapítani, hogy az író nagyon következetlenül járt el: még ugyanazt a nevet is különféleképpen írta le, három-négyféle változatban, önkényesen. Előfordul, hogy ugyanazt a nevet a lajstrom hasábjain egymásután kellett leírniuk, és mégis másként írták. Drág faluban ilyen változatokat találunk: *Veres—Vwruw*, Alatkon: *Bolgo—Bolgygo*, Falkomárom: *Osuarth—Osvald*, Ökön és Tatárreven: *Yacabffy—Jacaffy*, Tolmácson: *Thyly—Tily* stb. Ezek a nevek többször pontosan egymás mellett találhatók a lajstromban, tehát nemcsak név-, hanem vérrokontság is lehetett a nevek viselői között, — ez azonban a lajstromírót mégsem zavarta abban, hogy másként írja le a nevet.

Még feltűnőbb az írásbeli különbség a következő esetekben: Bajkodon: *Bhagylas—Bhoglas*, Kőégetőn: *Bherech—Bherek* (szintén egymás mellett), Félégyházán: *Kakody—Kacody*, Darvazon: *Puha—Hpuha*. Ha ugyanaz a lajstromíró is különféleképpen írta ugyanazt a nevet, érthető, hogy egy-egy név a kilenc lajstromíró kezén végül is egész változat-sorozatot tesz ki. Íme négy név változatai: *Csöti* (*Cheoth* falu nevéből): *Chyethy, Cheothy, Cheothi, Chyothy, Cyethy, Cyeteh*, — *Török*: *Therek, Therech, Therekh, Tewrekh, Terrek, Therewk, Thwruwk*. — *Cserégi* (*Chyreg* falu nevéből): *Cheregy, Chergy, Cerhegy, Cherhegy, Cyrgi, Chyrgy, Chyryg*. — *Szücs*: *Zulch, Zewlch, Such, Zewch, Zwlch*. Az írásmód ingadozása olyan általános jelenség, amely éppen a tulajdonnevekben tud a legnagyobb térhez jutni, s az értelemszerű olvasás lehetőségeinek hiányai miatt a kéziratok olvasóját és a névmagyarázót igen óvatos munkára inti.

A nevek — elsősorban a családnévek — kiolvasása nem minden esetben volt akadálytalan. Megnyugtató, határozott eredményre nem is mindig juthattunk. Maradtak nyitva hagyott kérdések, elsősorban akkor, amikor a lajstromíró különböző betűket azonos módon írt le, de általában azért is, mert a betűk írásformái terén is sok ingadozással találkozunk.³² Viszont logikai támaszt éppen a nevek olvasásában nemigen tudtunk, de nem is lett volna tanácsos alkalmazni. Egyes lajstromíróink különösen a *c* és a *t*, továbbá az *a* és az *o*, valamint a *z* és a *h* betűkkel okoznak ma gondot az eredeti lajstromok olvasójának azért, mert az említett betűket egyformán írták, s ha nem voltak még ebben sem teljesen következetesek, ezzel is csak gondjainkat gyarapították.

Az alkalmazott formaelvnek szükségszerű következménye — az író következetlenségeit is tekintetbe véve —, hogy ugyanabban a lajstromban egyformán olvashatunk *Babo* és *Bobo*, *Ancha* és *Anth*, *Pechely* és *Pethely* neveket, holott minden valószínűség szerint — különösen egy-egy falu közösségében — ugyanarról a névről van szó. Azonban igen önkényes eljárás lenne tőlünk, ha a két forma közül állást foglalnánk az egyik mellett.

Vannak más esetek, amikor két név között forma szerint olyan írásbeli különbség mutatkozik, amelyet áthidalni nem lehet, pedig bennük közös nevet lehet sejtteni. Olyan esetekre gondolunk, mint mikor Csongrád megyében Füles faluban egyformán találunk jobbágyot *Baliba* és *Balika*, Császlón *Demsed* és *Demsek*, Kis-Szondon *Khantor* és *Khandor*, Aposon *Rwtha* és *Rusa* stb. néven. Véleményünk szerint ilyenkor a valóságban nem két, hanem egy név élt, a név azonban a dézsmáíró tollán az egyik formában eltorzult.

Technikai torzulást sejtünk az olyan esetekben is, amikor a lajstromban azonosnak induló nevek végül is azonosíthatatlanok lesznek, mert az egyik rövidebben végződik. Talán kimaradt a befejezés az író tollából? Olyasformán, mint ahogyan a lajstromíró Dersfalván a keresztnévben *Michae*-t írt. Ilyen kimaradást látva azt is lehetségesnek tartjuk, hogy a monostorszegi kerületben a *Faze* és *Fazek* név tulajdonképpen az ott szintén előforduló *Fazekas*-nak, Cserefalván a *Thw* az éppen előtte leírt *Thwda*-nak felel meg. A neveknek az író kezén való eltorzulására igen tanulságos példát idézhetünk: Fülesen a lajstromíró az egyik jobbágy nevét *Anthonus Hurhath*-nak írta, ugyanakkor a tized elszámolója *Anthonus Horwath*-ról tud a faluban, s minthogy *Antonius* keresztnévet ott még csak *Pap* és *Valkay* nevű jobbágyok viseltek, aligha kétséges, hogy egy személy nevééről van szó, de ez a név a lajstromíró tollán erősen eltorzult. Az ilyen eltorzulásokat aligha magyarázhatjuk mással, mint azzal, hogy a lajstromíró a faluban a hely színén a dézsmálásról csak jegyzeteket készített, s amikor hetek vagy hónapok múlva otthon jegyzeteiből összeállította, vagy összeállíttatta a lajstrom reánk maradt tisztázati példányát, nem emlékezett már a jobbágyok jegyzeteiben bizonytalanul — mert hevenyészve — leírt nevére, tehát hibásan betűzgette azt ki. Olyan lehetőségek ezek, amelyeket a névmagyarózónak állandóan fenn kell tartania.³³

(*Szabó István*: Bács, Bodrog és Csongrád megye dézsmalajstromai, Bp. 1954.)

JEGYZETEK

¹ Az eredeti dézsmalajstromok az Országos Levéltárban, a Bács és Bodrog megyeiek Dl. 37328, a Csongrád megyeiek Dl. 37162. szám alatt.

² A három megye dézsmájának eredeti elszámolása — részben 1520—21-ből is — együtt: Orsz. Ltár. Dl. 37163. A Cser faluval kezdődő Bács megyei kerület elszámolása csonkán 1521-ből: Orsz. Ltár. Dl. 26258. A Bács és Bodrog megyei dézsmalajstromokról és számadásokról — más megyei birtokokra vonatkozó iratokkal együtt — a királyi kamarai levéltárban 1783-ban két példányban vaskos füzetben hivatalos másolatot adtak ki: Orsz. Ltár. Dl. 22505. A másolati kiadvány nem az eredetiről, hanem maga is másolatról készült, miként a hitelesítő záradék tanúsítja. A másolati kiadvány nem foglal magában valamennyi eredetiben fennmaradt dézsmalajstromot és számadást. Az 1783. évi másolati kiadvány alapjául szolgáló másolatok — kivéve a tótfalui kerületét, mely az eredeti számadások mellé került: Orsz. Ltár. Dl. 37163 — nem ismeretese-

előttünk. A dézsaszámadásokra, melyekben a bevételről és a kiadásról egyformán elszámoltak, a továbbiakban mint tizedelszámolási iratokra utalunk.

³ A dézsmajövedelmet — egyformán a terményt és a pénzt — a királyi kincstár nevében, egyes tételeket kifejezetten „ad rationem regie maiestatis”, legnagyobb részben a dunai végvárok kapitányainak, tisztjeinek és őrségeinek fizették ki. Minthogy ebben az időben a kalocsai érseki szék üresedésben volt, a „vacans” érseki javadalmat a királyi kincstár vette kezébe, egyébként túlnyomólag olyan királyi őrségek fizetésére használva, melyek a kalocsai érsekség véghelyül szolgáló váraiban szolgáltak. Az érsekség pénzbevételeit már 1521-ben is a királyi kincstár embere kezelte: Orsz. Ltár. Dl. 26259. Az érseki szék még 1520-ban megürült, s az új érsek, Tomori Pál csak 1523 májusában foglalta el.

⁴ A dézsmálásra vonatkozólag általában I. *Ila Bálint*: A dézsma adminisztrációja: Levéltári Közlemények 1940—41. évf. 223—49. l.

⁵ A királyi adó és az egyházi tized lajstromainak összevetésére I. *Szabó István*: Ugocsa megye. Budapest, 1937. 140—3.

⁶ A lajstromok eddig sem voltak teljesen ismeretlenek a kutatók előtt. *Csánki Dezső* „Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában” című munkájában említi, de levéltári jelzet nélkül, s csupán a falvak neveit véve ki azokból. — A lajstromokból a Bács és Bodrog megyei helységneveket már előtte is közölte *Grosschmid Gábor* „Magyarhon népesedésének áttekintése, figyelemmel Bács-Bodrog vármegye történelmére” című tanulmányában (Bács-Bodrog Vármegye Tört. Társ. Évkönyve III. 1887.), de egyes helységneveket alaposan elírva: pl. *Fono* helyett *Jono*, *Bajkod* helyett *Bájkút*, *Firfalva* helyett *Pürfalva* stb. — *Nagy Gyula*, „Vezetéknevek. A kamarai levéltár XVI. századi dézsmalajstromaiból (Zemplén, Borsod, Bács, Bodrog és Csongrád)” című cikkében (Nyr. IX.) már néhány jobbágynevet is közzétett, de csak vezetéknéveket, ezeket is átírva modern helyesírás szerint s vegyesen a megye és a község megjelölése nélkül; arra is, hogy lajstromainkból válogatott ki neveket, csupán néhány jellegzetes névből: *Forintos*, *Hadaró*, *Hiszede*, *Mindenha*, *Rebege* stb. véliünk következtetni. — Végül értesülésem szerint a fiatalon elhunyt kutató, *Pais László* is foglalkozott a lajstromokkal, hozzáfogott a névanyag feldolgozásához, munkáját azonban korai halála miatt nem fejezhette be.

⁷ A szegedi dézsmalajstromot kiadta *Reizner János*: Szeged története. Szeged, 1900. IV, 97—128. Ezért itt nem közöljük.

⁸ A Duna menti szentiváni kerületről van szó. Pusztulása nyilván a török szomszédsága, betörései s az 1521. évi hadjárat miatt következett be. Jellemző, hogy a Bács megye fölél eső Bodrog megyében is — miként a tizedelszámolási iratokból megállapítható — 1520-ban még 7, 1521-ben 6 s 1522-ben már csak 5 dézsmakerület volt.

⁹ *Benkő Loránd*: A történelmi személynév vizsgálat kérdései: MNy. XLIV, 116—24, 244—56.

¹⁰ *Melich János*: Családneveinkről: MNy. XXXIX., 267—79.

¹¹ Régi személynéveink jelentéstana: MNy. XVII, 158—63, XVIII, 26—34, 93—100.

¹² I. m. 271.

¹³ I. m. 124. *Benkő* egy másik tanulmányában (A régi magyar személynévadás. Budapest, 1949.) társadalomtörténeti alapon vázlatosan is igen világos és újszerű rendszerezést tudott nyújtani a régi magyar személynévadásról, külön tárgyalva a jobbágyoknál a névadás fejlődését.

¹⁴ *Michaëlsson, Karl*; *Études sur les noms de personne français d'après les rôles de taille parisiens*: Uppsala Universitets Årsskrift, 1927. Filosofi, språkvetenskap och historiska vetenskaper 4. Uppsala, 1927.

¹⁵ *Bloch, Marc*: *Noms de personne et histoire sociale*; *Annales d'histoire économique et sociale* IV (1932), 67—9.

¹⁶ *Szabó István* i. m. 242, 245, 253. Vö. *Szabó István*, Tanulmányok a magyar parasztság történetéből. Budapest, 1948. 142. kk.

¹⁷ A nőket írták a decimátorok egyszerűen női keresztnéven: *Clara, relicta Veronika*, leánykori kettős nevükön: *Nagy Anna, relicta Dorothea Balogh*; férjük családnévén: *relicta Zeplakyne*; férjük keresztnévén: *relicta Valentini*; és végül férjük teljes nevén: *relicta Michaelis Balogh* (ezt magyarul is írták: *relicta Chizarbalasne*, vagyis ahogyan ma is mondjuk: *özvegy Csiszár Balásné*).

¹⁸ A lajstromok között lehetségesek ilyen eltérések, mert azokat más-más decimátorok készítették.

¹⁹ Vö. *Michaëlsson, Karl* i. m. 163.

²⁰ L. elsősorban: *Szabó István*: Ugocsa megye; *Ila Bálint*: Gömör megye. Budapest, 1944—1949.

²¹ Bloch, Marc i. m. 68; Michaëlsson, Karl i. m. 166.

²² A lajstromokban megnevezett falusi bírók neveit sok esetben megtaláljuk a tizedelszámolási iratokban is. Ilyen esetekben módunk van megfigyelni, hogy vajon a lajstromíró és a számadásíró ugyanabban az évben egyformán nevezik-e a bírókat? Ha igen, a neveket kevésbé tekinthetjük alkalmi ragadványneveknek. Az eredmény: Köcsmény bírója a lajstromban *Demetrius iudex*, a számadásban *Demetrius Býro*, Szentandráson a lajstrom szerint *Elias iudex*, a számadásban *Eliás Býro*. A *Bíró* név e két esetben alkalmi megjelölésnek látszik, a latin fordítás (*iudex*) megerősíti ezt a feltevést. Fonó bírója a lajstromban *Augustinus Neste*, a számadásban *Augustinus Býro*; Csíktő bírója a lajstromban *Franciscus Bacharý*, a számadásban *Franciscus Býro*; Doroszlótótfalu bírója a lajstromban *Demetrius Zýw*, a számadásban *Demetrius Býro*. Kutason a lajstrom szerint *Gregorius Parezy*, a számadás szerint *Gregorius Molwos* a bíró Ezekben az esetekben a falusi bíró családi nevét — legalább is a tizedelszámolás készítőjénél — elfedte a bírói tisztség, s a *Bíró* egyenesen a családnév külsőségeivel lép fel. De vajon azzá lett-e az eddigi név rovására? Nem csupán a számadás írója vitte-e papírra beszéde *Mihály bíró-ját*? A kérdésre nem igen lehet válaszolni. A többi 35 esetben (tehát az összes esetek túlnyomó nagy részében) a falusi bírók mindkét helyen azonos családnév alatt szerepelnek, s ezek között csak egyszer találunk *Bíró* családnévet.

²³ Sok esetben természetesen a helységnévből alakult családnevet nem szükségszerűen az a jobbágy kapta személy szerint, aki valamelyik faluban mint új jobbágy tűnik fel e néven. Kaphatták az elődei is, akik előbb más faluba költöztek el, s őket nevezték el elhagyott falujukról, leszármazottai tehát öröklött névként is magukkal vihették egy harmadik faluba.

²⁴ Bár lajstromunkban ilyen eset is előfordul: Ők faluban *Ewky*.

²⁵ Michaëlsson, Karl i. m. 169.

²⁶ Az ilyen nemesi családnevek magyarul írva akkor nem különböztek a jobbágy helységnévi eredetű hasonló nevévtől: például *Almásy* volt mindkettő. Az írásos gyakorlatban akkor még döntő latin nyelvben azonban a különbség legtöbbször kifejezésre jutott: a nemes *Stephanus de Almas*, a jobbágyot *Stephanus in Almas* vagy *Stephanus Almasy* formában írták.

²⁷ Melich János i. m. 273. is megfigyelt hasonló jelenséget. E sorok írójának Ugocsa megyében gyakran volt alkalmá hasonló jelenséggel találkozni.

²⁸ Külföldön is. L. Bloch, Marc i. m. 67.

²⁹ Tanulságos összevetésre nyújt módot a női neveket illetőleg *Berrár Jolán*: Női neveink 1400-ig. MNyTK. 80. sz. Budapest, 1952.

³⁰ Reizner János i. m. 110 a dézsmalajstromainkkal egy időben készített szegedi lajstromban szintén találkozott a névvel.

³¹ *Ila Bálint* i. m.; *Levéltári Közlemények 1940—41.* 235.

³² A másolatról készített említett 1783. évi kamarai másolati kiadványt segítségül vettük. Sok hasznát azonban mégsem láttuk, mert a kétszeres másolaton átesett kiadványban a neveket írásmódjukra nézve némileg modernizálva találtuk, amellet a másolók — akik talán nem is tudták a magyar nyelvet tökéletesen — veszedelmesen téves olvasások hibáiba estek. Elég, ha néhány példát mutatunk be: *Fono* község neve helyett *Jono-t*, *Pogaczas* név helyett *Rogaczas-t*, *Khwn* helyett *Khren-t*, *Phiros* helyett *Daros-t*, *Sipos* helyett *Ripos-t*, *Valentinus* helyett *Paulus-t* stb. írtak.

³³ A lajstromok névanyagának összeolvasását *Ila Bálint* kutatótársammal végeztem el, szívesen nyújtott segítségéért ezúton is köszönetet mondok.